

การยืดหยุ่นและผ่อนปรนในการปฏิบัติศาสนกิจของชาวไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดน
ภาคใต้ต่อสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดต่อ

FLEXIBILITY AND LENIENCY IN THE RELIGIOUS PRACTICES OF THAI MUSLIMS IN THE
THREE SOUTHERN BORDER PROVINCES IN RESPONSE TO INFECTIOUS DISEASE
OUTBREAKS

อับดุลล๊ะเต๊ะ สาและ¹, รอชีดะห์ หะนะกาแมะ², ซัลมา แดเมาเฮลเล็ง³, แวเยโซะ ลีเตะ⁴,
อิสมาอีล อาเนาะกาแซ⁵, อาหมัด อัลฟารีตี⁶ และอิสมาแอ สะอิ⁷

Abdullateh Saleah¹, Roshidah Hanakamae², Salma Daemohle³, Weayosof Sidae⁴,
Ismael Anohkasae⁵, Ahmad Alfariti⁶, and Ismaie Sa-i⁷

มหาวิทยาลัยฟาฏอนี

Fatoni University

E-mail: s.abdullateh@ftu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้เป็นวิจัยเชิงคุณภาพ มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาการยืดหยุ่นและผ่อนปรนในการปฏิบัติศาสนกิจของชาวไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ต่อสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดต่อ ผู้ให้ข้อมูลที่ใช้ในการสัมภาษณ์ โดยผู้วิจัยใช้วิธีการคัดเลือกผู้ให้สัมภาษณ์หลักแบบเจาะจง ได้แก่ 1) คณะกรรมการประจำมัสยิดในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ จังหวัดละ 10 คน จำนวน 30 คน 2) นักวิชาการมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้จังหวัดละ 10 คน จำนวน 30 คน และ 3) ประชาชนทั่วไปที่เป็นมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้จังหวัดละ 10 คน จำนวน 30 คน รวมทั้งหมด จำนวน 90 คน และ 2.ประชากรและกลุ่มตัวอย่างเพื่อการจัดเวทีระดมสมองจากกลุ่มเป้าหมายหลัก ประกอบด้วย ประชาชนทั่วไป จำนวน 10 คน ผู้นำศาสนา จำนวน 5 คน อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) จำนวน 5 คน นักวิชาการมุสลิมจำนวน 5 คน ตัวแทนสำนักจุฬาราชมนตรี จำนวน 1 คน และคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดยะลาปัตตานีและนราธิวาส จำนวน 3 คน รวมทั้งหมด 29 คน การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้จากการสัมภาษณ์จะใช้วิธีการวิเคราะห์และการสรุปผลตามเนื้อหา ตลอดจนการประมวลวิเคราะห์จากเอกสารและหลักฐานต่างๆ ที่รวบรวมได้ โดยการแยกแยะและวิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูลที่ได้มาตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ ตรวจสอบความครอบคลุมของข้อมูล แล้วนำเสนอในรูปแบบรายงานเชิงพรรณนาวิเคราะห์ประกอบการอภิปรายผลผลการวิจัยพบว่า การยืดหยุ่นและผ่อนปรนในการปฏิบัติศาสนกิจของชาวไทยมุสลิมต่อสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดต่อ ชาวไทยมุสลิมได้นำองค์ความรู้ทางศาสนามาประยุกต์ใช้อย่างถูกต้อง การผ่อนปรนทางศาสนาในช่วงโรคระบาดสามารถแปลงเป็นแนวปฏิบัติทางสังคมและสุขภาวะได้จริง เช่น การปรับรูปแบบการละหมาด การถือศีลอด การจ่ายซะกาต และการระงับการเดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์ โดยทั้งหมดดำเนินไปภายใต้กรอบศาสนาและการกำกับของสถาบันศาสนาอย่างเป็นทางการ โดยใช้หลักการยืดหยุ่นและผ่อนปรน

*Received February 26; Revised May 9, 2026; Accepted June 26, 2026

เป็นเครื่องมือในการศึกษาสมดุระหว่างการจัดตั้งศา การคุ้มครองชีวิต และความรับผิดชอบต่อสังคมโดยรวม ข้อเสนอแนะ สำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด สถานพยาบาล และมัสยิดในพื้นที่สามารถนำผลการวิจัยไปปรับนโยบายการประกอบศาสนกิจเป็นแนวทางในการปรับรูปแบบการปรับตัวการประกอบศาสนกิจในสถานการณ์โรคระบาดที่เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่

คำสำคัญ: การยืดหยุ่น , ผ่อนปรน , ชาวไทยมุสลิม , การระบาดของโรคโควิด19

Abstract

This qualitative research aims to study the Flexibility and Leniency in the Religious Practices of Thai Muslims in the Three Southern Border Provinces in Response to Infectious Disease Outbreaks. The interviewees were selected using purposive sampling, including: 1) 10 mosque committee members from each of the three southern border provinces (30 people total); 2) 10 Muslim academics from each of the three southern border provinces (30 people total); and 3) 10 Muslim members of the general public from each of the three southern border provinces (30 people total), for a total of 90 people. The population and sample for brainstorming sessions consisted of: 10 general public members, 5 religious leaders, 5 village health volunteers, 5 Muslim academics, 1 representative from the Office of the Chularatchamontri (Thailand's highest Islamic religious authority), and 3 members of the Islamic committees of Yala, Pattani, and Narathiwat provinces, for a total of 29 people. Qualitative data from the interviews were analyzed using content analysis and conclusion. This research involved processing and analyzing collected documents and evidence, categorizing and synthesizing data according to the established objectives, verifying data comprehensiveness, and presenting the findings in a descriptive analytical report with discussion of the results. The research found that Thai Muslims demonstrated flexibility and adaptability in their religious practices during the pandemic. They correctly applied their religious knowledge, and their religious adaptations during the outbreak were translated into practical social and health practices. Examples include adjustments to prayer routines, fasting, zakat payments, and the suspension of Hajj pilgrimages. All these actions were conducted within the religious framework and under the supervision of official religious institutions, using flexibility and adaptability to maintain a balance between preserving faith, protecting lives, and fulfilling social responsibilities. Recommendations: Provincial Islamic Councils, healthcare facilities, and mosques in the area can use these research findings to adjust their religious policies and adapt their religious practices during pandemics to suit their local contexts.

Keywords: Flexibility, Leniency, Thai Muslims, COVID-19 outbreaks

บทนำ

ในบริบทพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนใต้มีการจัดระบบบริการสุขภาพที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต วัฒนธรรม หลักศาสนาและหน่วยงานที่รับผิดชอบควรกำหนดนโยบายให้มีการจัดอบรมผู้นำศาสนาและผู้ปฏิบัติงานเพื่อเป็นศูนย์กลางในการดูแลกรณีการป้องกันการแพร่กระจายเชื้อที่สอดคล้องตามหลักศาสนาอิสลาม และวิถีการดำเนินชีวิตในบริบทของพื้นที่ (Karunan, K., et al, 2023) ในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดต่อ และโรคติดเชื้อ ได้สร้างผลกระทบทั้งด้านสุขภาพ เศรษฐกิจ และสังคมทั่วโลก รวมถึงในประเทศไทยด้วย โดยมีการประกาศมาตรการจำกัดกิจกรรมทางสังคม เช่น การปิดมัสยิด การงดประชุมละหมาดร่วมกัน และข้อแนะนำทางระบาดวิทยาเพื่อควบคุมการแพร่เชื้อ ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อการปฏิบัติศาสนกิจของชาวมุสลิมไทยที่ยึดมั่นในการละหมาดร่วมกัน และพิธีกรรมศาสนาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการรวมกลุ่มของคนจำนวนมาก เช่น การละหมาดวันศุกร์ การประกอบพิธีฮัจญ์ (Benseng, A., 2022)

อิสลามให้ความสำคัญอย่างยิ่งต่อการปกป้องชีวิตมนุษย์ ซึ่งเป็นหนึ่งในเป้าหมายหลักของเจตนารมณ์ของบทบัญญัติ โดยการอนุญาตให้มีการปรับแต่งรูปแบบการละหมาดและการรวมกลุ่มศาสนกิจในภาวะการระบาดของโรคติดต่อเป็นการแสดงออกถึงความเมตตาและยืดหยุ่นของหลักศาสนา โดยไม่ละเลยต่อคำสั่งของอัลลอฮ์ (Benseng, A 2022; Saleah, A., et al., 2023)

จากการศึกษางานวิจัยเกี่ยวกับวิธีการปฏิบัติตัวเพื่อป้องกันโรคติดต่อของชุมชนมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ สามารถสรุปได้ว่า วิธีการปฏิบัติตัวเพื่อป้องกันโรคติดต่อ ของชาวไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้พบว่า มีการปฏิบัติตามมาตรการต่างๆ เช่น การเว้นระยะห่างทางกายภาพ การสวมหน้ากากอนามัยในพื้นที่สาธารณะ การทำความสะอาดมือสม่ำเสมอ การลดการสัมผัสระหว่างบุคคล และการสร้างภูมิคุ้มกันด้วยสมุนไพร ออกกำลังกาย และการฉีดวัคซีน โดยมีการอ้างอิงหลักการศาสนาในการปฏิบัติตัวที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันโรคและการหลีกเลี่ยงการกระทำที่อาจก่อให้เกิดอันตรายต่อผู้อื่นตามหลักการอิสลาม (Chelong, A., et al. (2024) ; Katih, I., & Hayeemase, N. 2020) และจากงานวิจัยของ Saleah A., et al. (2023). พบว่า ชาวไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้มีทัศนคติที่ดีต่อมาตรการป้องกันการแพร่ระบาดของสำนักจุฬาราชมนตรีเป็นส่วนใหญ่ เนื่องด้วยมาตรการดังกล่าวมีความสอดคล้องกับหลักการอิสลาม คือการรักษาไว้ซึ่งชีวิตของมนุษย์ หรือจะเรียกว่าการคุ้มครองความมั่นคงของชีวิต เพราะหลักการนี้มีเป้าหมายเพื่อปกป้องชีวิตจากการทำร้ายร่างกาย หรือทำร้ายส่วนใดส่วนหนึ่งของร่างกายและจะครอบคลุมการรักษาและป้องกันสุขภาพ หรือจัดโรคภัยต่าง ๆ

ดังนั้นในการวิจัยครั้งนี้ จึงมุ่งศึกษาการยืดหยุ่นและผ่อนปรนในการปฏิบัติศาสนกิจของชาวมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ต่อสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดต่อ และอิสลามได้วางกฎเกณฑ์ในการประกอบศาสนกิจในภาวะคับขันไว้อย่างไร และการปฏิบัติศาสนกิจต่อสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดต่อของชาวมุสลิมควรเป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาการยืดหยุ่นและผ่อนปรนในการปฏิบัติศาสนกิจของชาวมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ต่อสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดต่อ

การทบทวนวรรณกรรม

การยึดหยุ่นและผ่อนปรนในอิสลาม

บทบัญญัติศาสนาถูกประทานมาเพื่ออำนวยความสะดวกแก่มนุษย์ และป้องกันความเดือดร้อน ดังที่ปรากฏอย่างชัดเจนในหลักการการยึดหยุ่นและการผ่อนปรน ซึ่งเป็นคุณลักษณะสำคัญของกฎหมายอิสลาม

Al-Shatibi (2004) อธิบายว่า บทบัญญัติอิสลามทั้งหมดถูกวางรากฐานบนหลักการอำนวยความสะดวกและจัดความลำบาก โดยท่านเน้นว่าการยึดหยุ่นในบทบัญญัติไม่ใช่การลดทอนศาสนา แต่เป็นการคุ้มครองวัตถุประสงค์สูงสุดของศาสนา โดยเฉพาะในสถานการณ์ที่มนุษย์เผชิญความยากลำบากเกินปกติ Ibn Taymiyyah (1995) ระบุว่า เมื่อบทบัญญัติเคร่งครัดก่อให้เกิดอันตรายหรือความเสียหายต่อชีวิตและสังคม บทบัญญัติย่อมเปิดทางให้มีการผ่อนปรน ทั้งนี้เพื่อรักษาหลักการการไม่ก่ออันตรายและไม่ตอบโต้ด้วยอันตราย ขณะที่ Al-Qaradawi (1995) เน้นว่า การผ่อนปรนในศาสนาเป็นคุณลักษณะโดยธรรมชาติของอิสลาม และจำเป็นอย่างยิ่งในบริบทสังคมร่วมสมัย โดยเฉพาะในภาวะวิกฤต เช่น โรคระบาดหรือภัยสาธารณสุข ซึ่งการรักษาชีวิตมนุษย์ต้องมาก่อนรูปแบบพิธีกรรม การยึดหยุ่นและผ่อนปรนมิใช่การละเลยศาสนา แต่เป็นการปฏิบัติตามเจตนารมณ์แท้จริงของกฎหมายอิสลาม (ชะรีอะฮ์) ซึ่งยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลางของความเมตตา ความสมดุล และความรับผิดชอบต่อสังคม สอดคล้องกับหลักการสำคัญในอัลกุรอานว่า “อัลลอฮ์ทรงประสงค์ความง่ายแก่พวกเจ้า และมีได้ทรงประสงค์ความยากลำบากแก่พวกเจ้า” (อัลบะเกาะเราะฮ์ 2:185) บทบัญญัติอิสลามจะมีการยึดหยุ่นและผ่อนปรนในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เหมาะสมกับหลักการและเหตุผล ตลอดจนความสะดวกในการปฏิบัติตามคำสอนของศาสนาอิสลาม การยึดหยุ่นและผ่อนปรนเป็นของขวัญของพระเจ้าที่ให้แก่มนุษย์ อัลลอฮ์ได้ตรัสไว้ในอัลกุรอาน ความว่า “อัลลอฮ์ไม่ทรงประสงค์เพื่อจะให้มี ความลำบากใด ๆ แก่พวกเจ้า แต่ทว่าทรงประสงค์ที่จะให้พวกเจ้าสะดวกและเพื่อให้ความกรุณาเมตตาของพระองค์ครบถ้วนแก่พวกเจ้า เพื่อพวกเจ้าจักขอบคุณ” (สุเราะฮ์อัลมาอิดะห์ : 6) อัลลอฮ์ได้ตรัสอีกว่า ความว่า “และพระองค์มิได้ทรงทำให้เป็นการลำบากแก่พวกเจ้าในเรื่องของศาสนา” (สุเราะฮ์อัลหัจญ์ : 78)

ประเภทของการยึดหยุ่นและผ่อนปรนในอิสลาม

1.การผ่อนปรนให้ปฏิบัติในสิ่งที่ต้องห้าม เช่น อนุญาตให้กินเนื้อสัตว์ที่ไม่ได้เชือดตามหลักศาสนาอิสลามในยามที่คับขันเพื่อรักษาสุขภาพร่างกายและชีวิต

อัลลอฮ์ได้ตรัสไว้ ความว่า “ผู้ใดได้รับความคับขันในความหิวโหยโดยมิใช่เป็นผู้จงใจกระทำบาปแล้วไซร์แน่นอนอัลลอฮ์นั้นเป็นผู้ทรงอภัยโทษ ผู้ทรงเมตตาเสมอ” (สุเราะฮ์อัลมาอิดะห์: 3)

2.อนุญาตให้เลิกปฏิบัติสิ่งที่เป็นหน้าที่ หากการปฏิบัติสิ่งนั้นก่อให้เกิดความยากลำบาก และเป็นอันตรายต่อสุขภาพร่างกายและชีวิตหรือทำให้เกิดความไม่สะดวกต่าง ๆ เช่น อนุญาตให้คนชราภาพ ผู้ป่วย หญิงตั้งครรภ์ และผู้ที่อยู่ในระหว่างการเดินทาง ละศีลอดได้ การผ่อนปรนต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนเป็นวิธีการที่จะรักษาซึ่งพละมานัยหรือเป็นการหลีกเลี่ยงผลกระทบต่าง ๆ ที่มีต่อร่างกายเพื่อไม่ให้เกิดอันตรายต่อตัวเองและผู้ที่เกี่ยวข้อง

อัลลอฮ์ได้ตรัสไว้ ความว่า “แล้วผู้ใดในพวกเจ้าป่วยหรืออยู่ในการเดินทางก็ให้ถือใช้ในวันอื่น ” (สุเราะฮ์อัลบะเกาะเราะฮ์ : 184)

การผ่อนปรนในการประกอบพิธีหัจญ์แก่บรรดผู้ที่ไม่มีความสามารถ อัลลอฮ์ได้ตรัสไว้ ความว่า “และสิทธิของอัลลอฮ์ที่มีแก่มนุษย์นั้นคือ การมุ่งสู่บ้านหลังนั้น (คือเพื่อประกอบพิธีหัจญ์ อันได้แก่ผู้ที่สามารถหาทางไปยังบ้านหลังนั้นได้” (สุเราะฮ์อาลิอิมรอน,197)

3.การลดภาระหรือจำนวนให้เหลือน้อย การอนุญาตให้ลดจำนวนครั้งและรอบะอ์ตของการละหมาดเป็นทราบกันว่าการละหมาดในเวลาปกติของมุสลิมต้องละหมาดวันละห้าเวลาและจำนวนรอกาอ์ตครบตามจำนวนที่อิสลามได้บัญญัติไว้ แต่สำหรับผู้ที่มีเหตุผลหรือเงื่อนไขตามที่บัญญัติได้บัญญัติไว้ ผู้นั้นสามารถที่จะลดจำนวนรอกะอ์ตและเวลาละหมาดให้เหลือน้อยลง เช่น ผู้ที่อยู่ในการเดินทาง ผู้ป่วย ถึงแม้ในเวลาฝนตกหนักนักวิชาการบางท่านได้ให้ทัศนะว่าสามารถรวมเวลาละหมาดเข้าด้วยกันได้

4.การอนุญาตให้เปลี่ยนวิธีการ การอนุญาตให้ใช้ดินแทนการใช้ น้ำอาจก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพร่างกาย การอาบน้ำละหมาดเป็นเงื่อนไขสำคัญสำหรับผู้ที่ต้องการละหมาด แต่ในเมื่อผู้นั้นไม่อาจที่จะใช้น้ำได้ตามคำแนะนำของแพทย์ผู้เชี่ยวชาญเนื่องจากจะทำให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพร่างกาย อิสลามจะให้การผ่อนปรนโดยอนุญาตให้ใช้ดินเป็นการตะยัมมูม แทนการอาบน้ำละหมาดหรืออาบน้ำวาญิบ

การยืดหยุ่นและผ่อนปรนต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้นล้วนแสดงให้เห็นว่าอิสลามนั้นให้ความสำคัญกับเรื่องสุขภาพเป็นอย่างยิ่ง และเป็นการสร้างความสะดวกในการปฏิบัติศาสนกิจและการดำเนินชีวิตในโลกนี้

ความคับขันจำเป็นสามารถลดหย่อนเปลี่ยนรูปแบบปกติเป็นรูปแบบพิเศษ เช่น สามารถละหมาดตามที่פקอาศัยได้ ส่วนการละหมาดรวม (ญะมาอะฮฺ) และการละหมาดวันศุกร์ (ญุมอะฮฺ) เป็นเจตนารมณ์ของบทบัญญัติซึ่งถึงการมีความสามารถและความปลอดภัยของผู้ปฏิบัติเป็นหลักในการใช้ให้ถือปฏิบัติและให้ถือปฏิบัติในสิ่งที่มีความสะดวกและง่ายกว่า ละเว้นสิ่งที่ยุ่งยาก ด้วยเพราะเหตุความจำเป็นคับขันนั้น จึงเป็นเหตุให้เกิดการอนุโลมในการไม่ถือปฏิบัติด้วยวิธีการปกติ แต่อนุญาตให้ถือปฏิบัติด้วยวิธีอื่นแทนตามบริบทของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น ทั้งนี้โดยมีเจตนาเพื่อรักษาชีวิต ทรัพย์สินและครอบครัว จากอันตรายของเชื้อโรคไวรัสโควิด 2019 หรือด้วยเหตุอื่น ๆ ทั้งนี้ “ต้องอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของสำนักงานจุฬาราชมนตรีเป็นการเฉพาะ คำสั่งที่ออกมานั้นถือว่าวาญิบต้องถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด” เพราะอยู่ในฐานะ “อัลฮากิมอัชชะรีอี” มีอำนาจโดยชอบธรรมในการออกคำสั่งใช้ปฏิบัติหรือห้ามปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนาของมุสลิมในประเทศไทย (Benseng, A, 2022)

การยืดหยุ่นและผ่อนปรนในบทบัญญัติอิสลามกับบริบทโรคระบาด

การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้ออุบัติใหม่ ได้สร้างความท้าทายอย่างยิ่งต่อการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติศาสนกิจของประชาชนใน ประเทศไทย รวมถึงชุมชนมุสลิม ซึ่งมีรูปแบบการประกอบศาสนกิจที่ต้องอาศัยการรวมกลุ่มและการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม เช่น การละหมาดญะมาอะฮฺ การละหมาดวันศุกร์ การเรียนศาสนาในมัสยิด และกิจกรรมศาสนพิธีต่าง ๆ ในบริบทดังกล่าวการยืดหยุ่น และการผ่อนปรน ในบทบัญญัติอิสลามได้ถูกนำมาประยุกต์ใช้อย่างเป็นรูปธรรม เพื่อให้การปฏิบัติศาสนกิจยังคงสอดคล้องกับเป้าหมายสูงสุดของชะรีอะฮฺ โดยเฉพาะการคุ้มครองชีวิต ตามหลักการทางอิสลาม เมื่อการปฏิบัติศาสนกิจในรูปแบบปกติอาจก่อให้เกิดอันตรายต่อชีวิตหรือสาธารณสุข การผ่อนปรนจึงไม่เพียงอนุญาต แต่ในบางกรณีถือเป็นความจำเป็นทางศาสนา นักปราชญ์อิสลามอย่าง Al-Shatibi (2004) กล่าวว่า บทบัญญัติทั้งหมดตั้งอยู่บนฐานของการขจัดความลำบาก และเมื่อสถานการณ์เปลี่ยนไป การปรับใช้บทบัญญัติตามบริบทถือเป็นการรักษาเจตนารมณ์ของศาสนา ไม่ใช่การละเลยบทบัญญัติ แนวปฏิบัติเหล่านี้สอดคล้องกับหลักการไม่ก่ออันตรายและไม่ตอบโต้ด้วยอันตราย ตามที่ Ibn Taymiyyah (1995) ได้อธิบายไว้ว่า เมื่อการปฏิบัติตามบทบัญญัติในรูปแบบเดิมก่อให้เกิดอันตราย บทบัญญัตินั้นย่อมเปิดทางให้มีการผ่อนปรน เพื่อรักษาประโยชน์ส่วนรวมและชีวิตมนุษย์เป็นสำคัญ

ดังนั้นการยืดหยุ่นและผ่อนปรนในบทบัญญัติศาสนาเป็นเจตนารมณ์สำคัญของบทบัญญัติอิสลามที่มุ่งอำนวยความสะดวก ขจัดความลำบาก และคุ้มครองชีวิตมนุษย์เป็นลำดับแรก หลักการดังกล่าวครอบคลุมทั้งการอนุญาตให้ละเว้นสิ่งที่เป็นหน้าที่ การผ่อนปรนในสิ่งต้องห้าม การลดภาระ และการเปลี่ยนแปลงรูปแบบ

การปฏิบัติศาสนกิจให้เหมาะสมกับสถานการณ์ โดยไม่ละเมิดหลักศรัทธาและเป้าหมายสูงสุดของศาสนา ในการศึกษาการยึดหยุ่นและผ่อนปรนในการปฏิบัติศาสนกิจของชาวไทยมุสลิมต่อสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดต่อ จึงเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงพลวัตของกฎหมายอิสลามในการตอบสนองต่อวิกฤตสังคมร่วมสมัย โดยยึดหลักการคุ้มครองชีวิต ความปลอดภัย และประโยชน์ส่วนรวม ควบคู่กับการกำกับดูแลทางศาสนาจากสถาบันศาสนา

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ พื้นที่วิจัย คือ จังหวัดปัตตานี จังหวัดยะลา และจังหวัดนราธิวาส ประชากรและกลุ่มตัวอย่างเพื่อการสัมภาษณ์เกี่ยวกับการยึดหยุ่นและผ่อนปรนในการปฏิบัติศาสนกิจของชาวไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ต่อสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดต่อ ประกอบด้วย

1.ผู้ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์เกี่ยวกับการยึดหยุ่นและผ่อนปรนในการปฏิบัติศาสนกิจของชาวไทยมุสลิมต่อสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดต่อ ประกอบด้วย 1) คณะกรรมการประจำมัสยิดในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ จังหวัดละ 10 คน จำนวน 30 คน 2) นักวิชาการมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้จังหวัดละ 10 คน จำนวน 30 คน และ 3) ประชาชนทั่วไปที่เป็นมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้จังหวัดละ 10 คน จำนวน 30 คน รวมทั้งหมด จำนวน 90 คน

2.ผู้ให้ข้อมูลในการจัดเวทีระดมสมองจากกลุ่มเป้าหมายหลัก ประกอบด้วย ประชาชนทั่วไป จำนวน 10 คน ผู้นำศาสนา จำนวน 5 คน อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) จำนวน 5 คน นักวิชาการมุสลิม จำนวน 5 คน ตัวแทนสำนักจุฬาราชมนตรี จำนวน 1 คน และคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดยะลา ปัตตานีและนราธิวาส จำนวน 3 คน รวมทั้งหมด 29 คน โดยผู้วิจัยใช้วิธีการคัดเลือกผู้ให้สัมภาษณ์หลักแบบเจาะจง

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เป็นแบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับการยึดหยุ่นและผ่อนปรนในการปฏิบัติศาสนกิจของชาวไทยมุสลิมต่อสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดต่อ แบ่งออกเป็น 3 ตอน คือ ตอนที่ 1 เป็นข้อมูลส่วนตัวของกลุ่มตัวอย่าง ตอนที่ 2 เป็นแบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับการยึดหยุ่นและผ่อนปรนในการปฏิบัติศาสนกิจของชาวไทยมุสลิมต่อสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดต่อ และตอนที่ 3 ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะ

การเก็บรวบรวมข้อมูล การเก็บข้อมูลในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้การสำหรับการสัมภาษณ์ทางคณะผู้วิจัยจะทำการสัมภาษณ์โดยโทรศัพท์ เป็นประชุมออนไลน์ ผ่านระบบ Google Meet

การวิเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้จากการสัมภาษณ์จะใช้วิธีการวิเคราะห์และการสรุปผลตามเนื้อหา ตลอดจนการประมวลวิเคราะห์จากเอกสารและหลักฐานต่าง ๆ ที่รวบรวมได้ โดยการแยกแยะและวิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูลที่ได้มาตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ ตรวจสอบความครอบคลุมของข้อมูลแล้วนำเสนอในรูปแบบรายงานเชิงพรรณนาวิเคราะห์ประกอบการอภิปรายผล

การพิทักษ์สิทธิผู้ให้ข้อมูล ผู้วิจัยมีการปกปิดข้อมูลส่วนตัวของผู้ให้ข้อมูล เช่น ชื่อและนามสกุลจริงของผู้ให้ข้อมูลโดยก่อนการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้วิจัยได้ขออนุญาตกลุ่มผู้ให้ข้อมูลและขออนุญาตดำเนินการสัมภาษณ์ รวมถึงแจ้งการพิทักษ์สิทธิผู้ให้ข้อมูลได้รับทราบ และภายหลังการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยจะให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ตรวจสอบสิ่งที่ผู้วิจัยบันทึกทุกครั้งโดยกระบวนการพิทักษ์สิทธิผู้ให้ข้อมูลเหล่านี้ ผู้วิจัยทำหนังสือขอความร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากคณะอิสลามศึกษาและนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยฟาฏอนี โดยเป็นเอกสารชี้แจงผู้เข้าร่วมวิจัย และให้ผู้ให้ข้อมูลหลักลงชื่อยอมรับ รวมทั้งเอกสารยินยอมเข้าร่วมวิจัย โดยมีหลักเกณฑ์ในการเข้าร่วมการวิจัยของผู้ให้ข้อมูลหลักดังนี้

- 1) เกณฑ์การคัดออกของผู้ร่วมการวิจัย สำหรับการวิจัยครั้งนี้ คือ ผู้ร่วมการวิจัยไม่สะดวกเข้าร่วมในการทำกิจกรรมสนทนากลุ่ม หรือตอบแบบสัมภาษณ์ไม่ครบตามที่ได้กำหนดไว้ในการวิจัย
- 2) เกณฑ์การถอนตัวของผู้ร่วมการวิจัย การเข้าร่วมในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นไปโดยความสมัครใจ หากผู้ร่วมวิจัยไม่สมัครใจจะเข้าร่วมการศึกษาแล้ว ท่านสามารถถอนตัวได้ตลอดเวลา การขอถอนตัวออกจากการวิจัยจะไม่มีผลแต่อย่างใด ผู้ทำวิจัยอาจถอนผู้ร่วมการวิจัยออกจากการเข้าร่วมการวิจัย เพื่อเหตุผลด้านความปลอดภัย หรือเมื่อผู้สนับสนุนการวิจัยยุติการดำเนินงานวิจัย หรือในกรณีผู้ร่วมการวิจัยไม่สามารถปฏิบัติตามคำแนะนำของผู้ทำวิจัย
- 3) เกณฑ์การยุติการวิจัย คือ กรณีที่เกิดอันตรายหรือผู้ร่วมการวิจัยได้รับบาดเจ็บจากการเข้าร่วมวิจัย และผู้มีอำนาจอนุมัติยุติการวิจัย
- 4) การปฏิบัติของผู้ร่วมการวิจัยขณะร่วมในการทำวิจัย คือ การเข้าร่วมในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นไปโดยความสมัครใจ และให้ข้อมูลของท่านแก่ผู้ทำวิจัยด้วยความสัตย์จริง ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม ข้อมูลที่ได้ผู้วิจัยจะเก็บรักษาเป็นความลับ และจะไม่มีผลกระทบใดๆ ต่อท่านไม่ว่ากรณีใด ๆ ทั้งสิ้น แต่จะมีประโยชน์เฉพาะการศึกษาเท่านั้น

ผลการวิจัย

จากการศึกษาการปรับตัวในการปฏิบัติศาสนกิจของชาวไทยมุสลิมต่อสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดต่อ ผลการศึกษาพบว่า การยึดหยุ่นและผ่อนปรนในการปฏิบัติศาสนกิจของชาวไทยมุสลิมต่อสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดต่อในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดต่อจะปฏิบัติตามมาตรการป้องกันการแพร่ระบาดของโรคติดต่อของสำนักจุฬาราชมนตรี เนื่องด้วยมาตรการดังกล่าวมีความสอดคล้องกับหลักการอิสลาม คือการรักษาไว้ซึ่งชีวิตของมนุษย์ หรือจะเรียกว่าการคุ้มครองความมั่นคงของชีวิต เพราะหลักการนี้มีเป้าหมายเพื่อปกป้องชีวิตจากการทำร้ายร่างกาย หรือทำร้ายส่วนใดส่วนหนึ่งของร่างกายและจะครอบคลุมการรักษาและป้องกันสุขภาพ หรือจัดโรคภัยต่าง ๆ โดยเฉพาะโรคระบาด อย่างเช่น ไวรัสโคโรนาที่กำลังระบาดในสังคมปัจจุบัน โดยการยึดหยุ่นและผ่อนปรนในการปฏิบัติศาสนกิจของชาวไทยมุสลิมต่อสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดต่อ พบว่า 1) การละหมาดรวม (ญะมาอะฮฺ) และละหมาดวันศุกร์ (ญุมอะห์) การละหมาดที่มีสยิดที่มีคนมาละหมาดจำนวนมาก ควรมีการป้องกันและพยายามหลีกเลี่ยงจากการสัมผัสทุกกรณี และทางมัสยิดควรเว้นระยะห่างในการละหมาด เพื่อความปลอดภัย ดูแลรักษาการแพร่ระบาดเป็นไปอย่างเคร่งครัด มีการวัดอุณหภูมิก่อนเข้ามัสยิด มีการใช้แอลกอฮอล์ที่ทางมัสยิดจัดเตรียมไว้ มีการพกพาผ้าปูละหมาด (สะญาดะห์) มาจากบ้าน เป็นต้น 2) การถือศีลอดในเดือนรอมฎอน งดรับประทานอาหารละศีลอดร่วมกันที่มีสยิด เปลี่ยนเป็นการแจกจ่ายอาหารตามบ้านเรือนเป็นวิธีการที่ดี สถานการณ์โรคติดต่อระบาดไม่ได้มีผลต่อการถือศีลอด เพียงแต่ป้องกันตัวเองเวลาออกนอกบ้าน เช่น ออกไปซื้ออาหารละศีลอด เป็นต้น 3) การปฏิบัติศาสนกิจละหมาดอิติลฟีลล์ ละหมาดในสนามที่มีความกว้าง เพื่อป้องกันการแพร่เชื้อ แต่ถ้าหากไม่สามารถหาสถานที่เหมาะสมได้ ควรละหมาดอีกที่บ้านแทน การทักทายด้วยการให้สลาม งดการจับมือและการกอด ควรสวมหน้ากากอนามัยอยู่เสมอ งดเว้นการละหมาดอิ็ดในขณะที่มีการระบาดอย่างรุนแรงที่ก่อให้เกิดผลร้ายตามมา เช่น ระบบสาธารณสุขไม่เคร่งครัดที่มาจากการละหลวมไม่ปฏิบัติตามคำแนะนำในการใช้ชีวิตกับสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดต่อ 4) การจ่ายชะกาต คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดแจ้งไปยังมัสยิดในการสร้างความเข้าใจเรื่องการจ่ายชะกาตฟิร และฟิทยะห์ล่วงหน้า ที่สามารถกระทำตั้งแต่เข้าสู่เดือนรอมฎอน โดยให้มัสยิดเป็นผู้รวบรวม และขอให้สัปบุรุษทุกคนร่วมมือในการมอบชะกาตฟิรและฟิ

ยี่ห้อดังกล่าวให้กับมัสยิด เพื่อนำไปช่วยเหลืครอบครัวที่เดือดร้อนในสถานการณ์ปัจจุบัน และ 5) การประกอบพิธีฮัจญ์ งดไปประกอบพิธีฮัจญ์ไปก่อนสำหรับผู้ที่จะไปประกอบพิธีฮัจญ์ในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดต่อ การประกอบพิธีฮัจญ์ในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดต่อ ควรได้รับการรับรองจากสำนักจุฬาราชมนตรีและรัฐบาลประเทศซาอุดีอาระเบียให้มีการฉีดวัคซีนก่อนออกนอกประเทศและเข้าประเทศ ควรตรวจสอบอย่างเคร่งครัด

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัยการยืดหยุ่นและผ่อนปรนในการปฏิบัติศาสนกิจของชาวไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ต่อสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดต่อ มีประเด็นที่น่าสนใจและนำมาอภิปราย พบว่า ผลกระทบของสถานการณ์โรคติดต่อ การยืดหยุ่นและการผ่อนปรนของชาวไทยมุสลิมในการปรับตัววิถีใหม่ของประชาชนในช่วงสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดต่อ ได้แก่ การเสริมสร้างสุขภาวะทางร่างกาย และจิตใจให้เข้มแข็งและมีสติและ การปรับวิถีการดำรงชีวิตใหม่โดยเว้นระยะห่าง หลีกเลี่ยงสถานที่แออัดงดการสังสรรค์ และควรสวมหน้ากากอนามัยทุกครั้งที่ออกจากบ้านชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้มีทัศนคติที่ดีต่อมาตรการป้องกันการแพร่ระบาดของสำนักจุฬาราชมนตรีเป็นส่วนใหญ่ เนื่องด้วยมาตรการดังกล่าวมีความสอดคล้องกับหลักการอิสลาม คือ การรักษาไว้ซึ่งชีวิตของมนุษย์ หรือจะเรียกว่าการคุ้มครองความมั่นคงของชีวิต เพื่อปกป้องชีวิตจากการทำร้ายร่างกาย ครอบคลุมการรักษาและป้องกันสุขภาพ หรือขจัดโรคร้ายต่าง ๆ สอดคล้องกับงานวิจัยของ Narongraksakhet, I., et al. (2022) พบว่า การป้องกันและการลดทอนการแพร่ระบาดของโรคตามหลักสุขภาวะ พบว่า การมีสุขภาพที่ดีถือเป็นรางวัลจากอัลลอฮ์ และการดูแลสุขภาพของแต่ละคนถือเป็นอمانةซึ่งความรับผิดชอบที่มีต่อพระองค์อัลลอฮ์ การหมั่นดูแลสุขภาพของร่างกาย สติปัญญาและจิตใจเป็นสิ่งที่จำเป็นจะละเลยไม่ได้ ดังนั้นเมื่อเกิดโรคระบาดก็ต้องป้องกัน เมื่อเป็นโรคก็ต้องรักษา อิสลามได้กำหนดหลักสุขภาวะดังนี้ คือ การรักษาความสะอาดซึ่งรวมถึงความสะอาดของร่างกาย เครื่องนุ่งห่ม สถานที่ เป็นต้น อิสลามได้ให้ความสำคัญกับการรักษาความสะอาด เพราะถือว่าความสกปรกเป็นสาเหตุหนึ่งของการเกิดโรค นอกจากนั้นการรับประทานอาหารตามหลักโภชนาการก็ถือเป็นสิ่งที่ มีความจำเป็นต่อการดำเนินชีวิต ถ้ารับประทานอาหารที่ดีมีคุณค่าและมีปริมาณที่พอเหมาะ เหมาะสมกับความต้องการของร่างกายก็จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต นอกจากนั้นอิสลามยังสนับสนุนให้มีการออกกำลังกายและทำการเคลื่อนไหว เพราะการออกกำลังกายจะเป็นวิธีหนึ่งที่จะทำให้เรามีร่างกายที่แข็งแรง เพราะผู้ศรัทธาที่มีความแข็งแรงย่อมดีกว่าผู้ศรัทธาที่อ่อนแอ แม้การออกกำลังกาย สามารถช่วยให้ร่างกายแข็งแรงได้ แต่การให้ร่างกายได้ผ่อนคลายจากความเหน็ด เหนื่อยและเมื่อยล้าก็มีความสำคัญ ดังนั้นร่างกายจึงต้องการการพักผ่อน การพักผ่อน ก็เป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับมนุษย์ทุกคน เพราะการพักผ่อนจะช่วยส่งเสริมให้ร่างกายมีความแข็งแรง หากร่างกายเมื่อยล้าจนเกินไป หรือมนุษย์ใช้ร่างกายอย่างหักโหม ไม่มีการพักผ่อน การกระทำดังกล่าวย่อมเป็นโทษต่อร่างกาย ทำให้ร่างกายไม่แข็งแรง เป็นโรคภัยไข้เจ็บได้ง่าย และสอดคล้องกับงานวิจัยของ Rungrut, S., et al. (2021) พบว่า มีการปรับตัวโดยการสวมหน้ากากอนามัย เพื่อไม่ให้รับเชื้อ ล้างมือด้วยสบู่ก่อนและหลังปรุงอาหาร พกแอลกอฮอล์เจลบางครั้ง และเว้นระยะ เพื่อลดระยะเวลาการอยู่ในพื้นที่สาธารณะ แต่เห็นว่าวิธีดังกล่าวช่วยลดโอกาสการระบาดของโรคติดต่อได้ปานกลาง และยังไม่เชื่อมั่นในการปฏิบัติตัว เพื่อป้องกันการแพร่ระบาดของโรคติดต่อ ตามแนวทางของกระทรวงสาธารณสุข แนวทางในการแก้ปัญหาผลกระทบทางเศรษฐกิจ โดยการช่วยเหลือเงินเยียวยา การส่งเสริมสร้างอาชีพ การใช้มาตรการช่วยเหลือเกี่ยวกับค่าครองชีพ แนวทางในการแก้ปัญหาผลกระทบทางสังคม ทั้งแนวทางดูแลด้วยตัวประชาชนเอง ได้แก่ การดูแลสุขภาพ ลด

การพบปะในสถานที่สาธารณะ ทุกคนในสังคมต้องเข้าใจซึ่งกันและกัน ส่วนแนวทางการส่งเสริมสุขภาพของประชาชนโดยภาครัฐ ได้แก่ การแจกหน้ากากอนามัยให้ทั่วถึงส่งเสริมให้คนในชุมชนหันมาออกกำลังกาย การประชาสัมพันธ์ให้ข้อมูลการปฏิบัติเพื่อตนเอง การสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการรักษาโรค และปรับปรุงเรื่องการรักษาทางการแพทย์ และสอดคล้องกับงานวิจัยของ Binseng, A, (2022) พบว่า การระบาดของเชื้อโรค ส่งผลทำให้วิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ได้เปลี่ยนแปลงไปจากวิถีปกติที่หลาย ๆ คนไม่เคยพบเห็นมาก่อน ผลกระทบดังกล่าวนอกจากเกิดการเปลี่ยนด้านการดำรงชีวิตในแต่ละวันแล้ว ยังส่งผลต่อการเปลี่ยนลักษณะและรูปแบบการประกอบกิจการสมาคม ไม่ว่าละหมาดอะฮ์หรือละหมาดวันศุกร์ (ญุมอะฮ์) ที่บัญญัติใช้ปฏิบัติในมัสยิดเป็นหมู่คณะไม่อาจละทิ้งได้ เพราะละหมาดคือหัวใจของศาสนารองจากคำปฏิญาณตน ซึ่งเมื่อมีความคับขันจำเป็นไม่สามารถปฏิบัติในยามปกติได้ ศาสนาให้ความยืดหยุ่นเป็นช่องทางออกของปัญหาให้ปฏิบัติตามสภาพจริงของความจำเป็นที่เผชิญอยู่ เช่น การแพร่ระบาดของโรคไวรัสโคโรนา 2019 เป็นอันตรายส่งผลต่อการแพร่เชื้อให้เสียชีวิตหากยังคงดำเนินการตามปกติ จึงอนุมัติให้เว้นระยะห่างละหมาดหรือหยุดการละหมาดในมัสยิดทำการละหมาดในที่พักอาศัยของแต่ละคนได้

สรุปองค์ความรู้

ผลการวิจัยก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ว่า การยืดหยุ่นและผ่อนปรนในการปฏิบัติศาสนกิจของชาวไทยมุสลิม เป็นกลไกสำคัญที่เชื่อมโยงหลักบทบัญญัติอิสลามกับบริบทสถานการณ์สุขร่วมสมัยได้อย่างเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดต่อ การปฏิบัติตามมาตรการของสำนักจุฬาราชมนตรี ไม่ได้ถูกมองว่าเป็นการลดทอนศาสนา แต่ถูกยอมรับในฐานะการปฏิบัติตามหลักการคุ้มครองชีวิต ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดประการหนึ่งของบทบัญญัติอิสลาม นอกจากนี้การผ่อนปรนทางศาสนาในช่วงโรคระบาดสามารถแปลงเป็นแนวปฏิบัติทางสังคมและสุขภาวะได้จริง เช่น การปรับรูปแบบการละหมาด การถือศีลอด การจ่ายซะกาต และการระงับการเดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์ โดยทั้งหมดดำเนินไปภายใต้กรอบศาสนาและการกำกับของสถาบันศาสนาอย่างเป็นทางการ ดังนั้นกฎหมายอิสลามมีพลวัตและศักยภาพในการรับมือกับวิกฤตด้านสุขภาพของสังคม โดยใช้หลักการยืดหยุ่นและผ่อนปรนเป็นเครื่องมือในการรักษาสมดุลระหว่างการดำรงศรัทธา การคุ้มครองชีวิต และความรับผิดชอบต่อสังคมโดยรวม ซึ่งสามารถนำไปใช้เป็นกรอบเชิงนโยบายและแนวทางปฏิบัติในสถานการณ์โรคระบาดในอนาคตได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สำหรับการถ่ายทอดและนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างรอบด้าน โดยช่วยเสริมสร้างองค์ความรู้ด้านอิสลามศึกษาเกี่ยวกับการยืดหยุ่นและผ่อนปรนของบทบัญญัติศาสนาในบริบทโรคระบาดร่วมสมัย ในระดับสังคมช่วยสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องแก่ชุมชนมุสลิมในการปฏิบัติศาสนกิจควบคู่กับมาตรการสาธารณสุข ลดความขัดแย้งระหว่างหลักศาสนากับการดำรงชีวิต ในเชิงนโยบาย ผลการวิจัยสามารถใช้เป็นฐานข้อมูลในการกำหนดแนวทางปฏิบัติด้านศาสนกิจในภาวะวิกฤต โดยอาศัยการบูรณาการระหว่างรัฐและสถาบันศาสนา เช่น สำนักจุฬาราชมนตรี และคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด เพื่อคุ้มครองชีวิตและประโยชน์ส่วนรวมอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

สำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด สถานพยาบาล และมัสยิดในพื้นที่สามารถนำผลการวิจัยไปปรับนโยบายการประกอบศาสนกิจเป็นแนวทางในการปรับรูปแบบการปรับตัวการประกอบศาสนกิจในสถานการณ์โรคระบาดที่เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่

References

- Al-Qaradawi, Y. (1995). *Fiqh al-awlawiyyat: Dirasah jadidah fi daw' al-Qur'an wa al-Sunnah*. Cairo: Maktabat Wahbah.
- Al-Shatibi, A. I. (2004). *Al-Muwafaqat fi usul al-shari'ah* (Vols. 1–4). Beirut: Dar al-Kutub al-'Ilmiyyah.
- Benseng, A., (2022). Principles of Religious Flexibility in Performing Prayers during the Covid-19 Crisis. *Princess of Naradhiwas University Journal of Humanities and Social Sciences*, 9(1), 293–307.
<https://so05.tci-thaijo.org/index.php/pnuhuso/article/view/250062/173412>
- Chelong, A., Tepsing, P., & Leaheem, K. (2024). Practices for COVID-19 Prevention of Muslim Communities in Three Southern Border Provinces. *Thammasat Journal*, 43(2), 55–73.
<https://doi.org/10.14456/tujournal.2024.14>
- Ibn Taymiyyah. (1995). *Majmu' al-fatawa* (Vols. 1–35). Madinah: Mujamma' al-Malik Fahd.
- Karunan, K., Udompittayason, W., Chaikongkiat, P., Planbumroog, D., Musigawan, A., Kaewmanee, P., Kajonkittiya, K., Ruangroengkulrit, P., Dowrote, N., klangman, A. (2023). Roles of Muslim Religious Leaders in the Primary Healthcare System for the Management of COVID-19: A Case Study in Three Southern Border Provinces in Thailand. *Burapha University Journal of Nursing*, 31(3), 66–77.
<https://he02.tci-thaijo.org/index.php/Nubuu/article/view/262775/181135>
- Katih, I., & Hayeemase, N. (2020). Adaptation of Wasatiyyah Islami-ah among Intensive Islamic-Studies-Program Teachers in the Government Schools in the Pattani Area 1. *Journal of Islamic Studies, Prince of Songkla University*, 11(1), 60–74.
<https://so03.tci-thaijo.org/index.php/JOIS/article/view/240158/165081>
- Narongraksakhet, I., Salaming, M., Kaewtubtim, M., Al-Usamah, A., Jehte, R.. (2022). Culture and beliefs of Thai Muslims in the southern border provinces at risk of COVID-19 infection: Prevention and mitigation approaches based on Islamic principles, health concepts, and local wisdom. *Journal of Islamic Studies, Prince of Songkla University*, 13(2), 1–19.
<https://so03.tci-thaijo.org/index.php/JOIS/article/view/260186/175741>
- Rungrut, S., Maso S., Kadem, Y. (2021). Economic and social impacts of the COVID-19 situation on people in Yala Municipality, Yala Province. *Journal of Buddhist Social Sciences and Anthropology*, 6(2), 160–174.
<https://so04.tci-thaijo.org/index.php/JSBA/article/view/245848/169255>
- Saleah, A., Hanakamae, R., Daemohlong, S., Sidae, W., Anohkasae, I., Alfariti, A., Sa-I, I. (2023). Attitudes of Thai Muslims toward compliance with orders and preventive measures against COVID-19 issued by the Sheikhu Islam Office of Thailand. *Journal of Islamic Studies, Prince of Songkla University*, 14(2), 184–206.
<https://so03.tci-thaijo.org/index.php/JOIS/article/view/271813/181113>